

Вадим БЕРЕЗА

кандидат педагогічних наук, доцент,
здобувач Національного педагогічного уні-
верситету імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, освіта, куль-
тура, політична освіта, політичне про-
світництво.

*Освіта відіграє винятково важли-
ву роль у розвитку суспільства. Про
це свідчать накопичені працею попе-
редніх поколінь матеріальні і духовні
цінності, знання, досвід, традиції, які
передаються нащадкам і засвоюють-
ся ними. Тому підтримка досягнутого
рівня культурного розвитку, його по-
дальше удосконалення неможливі без
оволодіння спадщиною минулих сто-
літь, досвідом багатьох поколінь на-
ших попередників. Ця проблема вирі-
шується в контексті соціалізації ін-
дивідів шляхом їх залучення до норм і
цінностей культури та перетворен-
ня в повноправних членів суспільства.*

*Зокрема, під час політичної соціалі-
зації особистістю не тільки засвою-
ється певний соціальний і політичний
досвід, культурні традиції, цінності
й норми політичної діяльності, але й
формується здатність до креатив-
ного перетворення соціальних і полі-
тичних відносин.*

УДК 316.61:37.035.4

ПОЛІТИЧНА ОСВІТА ЯК ПРЕДМЕТ СУЧАСНОГО ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

© Береза В., 2015

останні десятиліття стає все більш зрозумілим, що основні проблеми будь-яких суспільних перетворень пов'язані насамперед із трансформацією свідомості всіх соціальних верств. У цьому контексті хотілося б приділити увагу тим складникам освіти, які мають поширювати досвід облаштування соціальних відносин з огляду на політичну, громадянську, демократичну, політологічну освіту та деякі інші. На перший погляд, зміст зазначених понять є цілком зрозумілим та однозначним, але в дійсності, при більш уважному їх розгляді, виявляється ціла низка розбіжностей в їх тлумаченні, що, безумовно, не сприяє проникненню в сутність багатьох явищ, які позначені саме цими поняттями. Доцільно співвіднести їх між собою та спробувати з'ясувати їх реальний зміст, оскільки це дає нам змогу максимально точно схарактеризувати предмет нашого дослідження та розширити його теоретико-методологічну базу.

Принциповим моментом дослідження різних аспектів політичної освіти є її розуміння як складової частини інституту освіти та ендогенного чинника політичного процесу. Адже система освіти, разом з іншими чинниками, є чи не найбільш по-

тужним засобом формування особистості і здатна комплексно впливати на її свідомість. Розглядаючи політичну освіту як важливий елемент формування політичної свідомості індивіда, слід мати на увазі певну умовність такого підходу. В реальному житті свідомість індивіда не формується частинами – це перманентний комплексний процес, у якому ідентифікації особистості в існуючому світі безпосередньо проходять через пізнання якомога більшої суми знання та накопиченого досвіду. Саме тому в країнах Західної Європи і закріпилися терміни, якими позначається процес отримання знань про політику та виховання громадянської культури. Здебільшого там використовується поняття «civil education», яке етимологічно відповідає поняттю «громадянська освіта». Однак у деяких країнах (Австрія, Німеччина) уживається поняття «політична освіта» («politische Bildung»). Слід зазначити, що в цих поняттях поєднують освітянські заходи з формування цінностей, умінь і знань громадянина, які є принципово важливими для відтворення й розвитку демократичних механізмів у суспільстві.

З іншого боку, існує розрізнення таких понять, як «політична освіта» та «політичне просвітництво». Поняття «політична освіта» і «політичне просвітництво» часто вживають як синоніми. Проте в науковій літературі є приклади розмежування цих понять. Так, С. Болтвівець вважає, що термін «освіта» має значення процесу, ступеня, сукупності, системи знань і навчально-виховних закладів, у яких вона здійснюється. Суб'єктом освіти є той, хто безпосередньо навчається або навчає. Поняттю просвіти притаманне ширше значення, що охоплює процес, ступінь, сукупність самоусвідомлення суспільства, нації, людства. Продуктом просвіти є ноосфера [2, с. 63].

Беручи до уваги таку позицію, можна зробити висновок, що політична освіта здійснюється виключно навчальними закладами різних типів і спрямована переважно на молодь, тоді як політичне просвітництво здійснюється усією різноманіт-

ністю суб'єктів – державними та громадськими організаціями, політичними партіями, засобами масової інформації, культурними та мистецькими об'єднаннями тощо та спрямоване на людей будь-якого віку.

Варто звернути увагу на застереження частини науковців щодо змісту поняття «громадянська освіта». «Я намагався підійти до громадянської освіти досить широко. Я не можу нічого робити, доки не дізнаюся, чим я займаюся. Є моменти, яких я не розумію і досі», – зазначає завідувач кафедри політології Національного університету «Киево-Могилянська академія», виконавчий директор фонду «Освіта для демократії» С. Кисельов [9, с. 41]. Водночас багато хто сьогодні практично не піддає сумніву важливість та необхідність розбудови громадянської і політичної освіти. Та при цьому важко помітити узгодженість у розумінні їх сутності та співвідношення. В цьому питанні, як правило, немає однакостайності, необхідної глибини й логіки аргументації не лише в середовищі вітчизняних дослідників. На цей аспект проблеми звертає увагу, зокрема, І. Жадан у статті «Психолого-педагогічні проблеми політичної освіти молоді». Вона зазначає, що «вітчизняні наука і педагогічна практика й до сьогодні неоднозначно інтерпретують поняття «політична» і «громадянська» освіта. По-різному визначають їх і в країнах усталеної демократії. Якщо в американській інтерпретації поняття «громадянський» ширше, ніж поняття «політичний», то в німецькій – навпаки. Однак, незважаючи на таку різницю, серед основних завдань освітнього процесу є засвоєння політико-правових знань і навичок взаємодії, а також формування системи потреб і установок особистості, які б відповідали цінностям демократичного суспільства» [6, с. 91]. Далі І. Жадан пропонує розглядати політичну освіту як складову громадянської освіти, засіб формування культури громадянськості.

Погоджуючись з автором цього твердження щодо загальної постановки проблеми суперечностей при тлумаченні змісту понять «політична» і «громадянська» осві-

та, не можу не заперечити її іншої тези – про необхідність розглядати політичну освіту як складову громадянської освіти. В реальних умовах не можна підходити до вирішення цієї проблеми, механічно встановивши ієрархію між ними. Мабуть, неправильно буде й ототожнювати ці поняття, що можна помітити в твердженнях уже згаданих авторів. Але також не можна одне поняття виключити зі змісту іншого. Громадянська освіта є наскільки широким поняттям, у яке цілком можна включити політичну освіту.

Так, зокрема, на думку дослідників наукового колективу на чолі з академіком АПН України О. Сухомлинською, яка підготувала у квітні 2000 року «Концепцію громадянського виховання дітей і молоді», «громадянська освіта – це навчання людей тому, як жити за умов сучасної держави, як дотримуватися її законів, але водночас і не дозволяти владі порушувати їхні права, домагатися від влади задоволення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства» [8, с. 38].

Це визначення «громадянської» освіти схоже з визначенням «демократичної» освіти. Адже, по-перше, метою демократичної освіти є гідне життя людей. По-друге, демократична освіта забезпечує рівні освітні можливості для кожного індивіда, незалежно від національності, статі, соціального стану, економічного становища. По-третє, демократична освіта базується на основних громадянських свободах і прояснює їх зміст тим, хто навчається. По-четверте, демократична освіта спрямована на підтримку таких економічних, політичних і соціальних умов, які необхідні для вільного існування людей. По-п'яте, демократична освіта використовує демократичні методи в класі, в управлінні, в організації вільної діяльності школярів. Крім того, демократична освіта гарантує всім членам суспільства право брати участь у визначенні освітньої політики.

Таке зіставлення є певним кроком у справі теоретичного осмислення багатьох сторін розробки та втілення громадянської освіти як демократичної освіти в повсяк-

денну практику суспільного життя в Україні. Цінним є те, що автори певну увагу приділяють методологічним аспектам проблеми. Але водночас не можна не помітити, що в наведеному вигляді визначення громадянської та демократичної освіти є досить широким та загальним. Щобільше, схоже, що вони переважно визначають завдання громадянської та демократичної освіти, ніж її сутність. Крім того, сумнівною видається теза, що громадянська освіта – це «навчання жити», хоча лише і за умов сучасної держави. За такого розуміння громадянської освіти не слід, однак, забувати, що будь-яке навчання в якомусь сенсі слугує цьому ж.

Водночас здатність кожного індивіда не дозволяти порушувати його права та дотримуватися законів – мета демократичної освіти. Але важливо не тільки це усвідомити й визнати як умову цивілізованого вирішення багатьох проблем суспільства, а й побачити оптимальні та реальні шляхи просування до неї. Можна припустити, що на думку авторів згаданої концепції саме розвиток громадянської освіти (в тому сенсі, як вони її тлумачать) є певним шляхом у цьому напрямі.

Цю позицію підтримували й американці у своїх визначеннях «демократичної» освіти. Підтвердженням цього є переконання Вільяма Кілпатріка та Стівена Кера. Американський педагог Вільям Кілпатрик, відзначаючи, що «демократія по суті є життя, етичне життя», указував на необхідність «практично застосовувати в школі принципи демократії» [13, с. 27]. Розвиваючи цю ідею, Стівен, професор педагогіки університету штату Вашингтон (Сіетл, США), пише: «Питання про те, що може означати вираз «демократична освіта», і про те, як реалізувати демократичні ідеї в шкільній практиці, були найважливішими в дискусіях діячів освіти на Заході упродовж ХХ століття. У цих дискусіях з'явилося безліч цікавих ідей і планів. Проте лише в небагатьох школах демократичні моделі і підходи не тільки вивчалися, а й жили... Правильна практика демократії сприяє становленню самосвідомості і рефлексивності майбутніх

громадян, що дозволяє їм бачити суспільні проблеми, представляти їх на громадське обговорення. Освоєння цього процесу стає серцевиною демократичної освіти, що робить його таким важливим і необхідним для нашого сучасного світу, який постійно ускладнюється» [12, с. 4].

У червні 2003 року на конференції Спільноти демократій, присвяченій демократичній освіті (Покантіко, Нью-Йорк), був прийнятий Глобальний стратегічний план розвитку демократичної освіти. У цьому документі було подано таку характеристику демократичної освіти: «Будь-які демократичні суспільства, особливо демократії, які знову виникли, будуть розвиватися і процвітати тільки з інформованим і активним громадянським суспільством. Демократична освіта – це ключ до досягнення цієї мети. Демократична освіта необхідна для того, щоб забезпечити людей надійними можливостями отримувати знання, навички, виробляти відносини і демократичні цінності, які нададуть їм здатність діяти як громадянам і розвивати здібності для ефективної і відповідальної участі у своєму суспільстві. Демократична освіта повинна також розвивати повагу до прав людини і культурного різноманіття. Демократична освіта є істотним моментом для захисту, підтримки і розвитку демократичних досягнень у суспільствах, що перебувають у періоді трансформації, а також поживати прихильність до демократичних цінностей у розвинених демократіях» [16, с. 6].

Ці положення включає в себе і громадянська освіта. Таким чином стає зрозумілим, що і в громадянському, і в демократичному вихованні важливе місце посідає освіта – навчання, спрямоване на формування знань про права і обов'язки людини. Водночас як громадянська, так і демократична освіта тісно пов'язані з формуванням соціально-політичної компетентності особистості у суспільній сфері, яка передбачає, перш за все, політичну, правову й економічну освіченість і здатність керуватися відповідними знаннями в умовах кардинальної перебудови суспільства.

Так у постанові президії Академії педагогічних наук України «Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді» зазначається, що «громадянськість є духовно-моральною цінністю, світоглядно-психологічною характеристикою людини, яка обумовлюється її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. З цим пов'язане більш або менш лояльне ставлення людини до встановлених у державі порядків, законів, інституцій влади, відчуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність та вміння домагатися дотримання власних прав та виконувати свої обов'язки» [8, с. 38].

Таким чином, як бачимо, тут дається дещо інше тлумачення громадянської освіти, ніж наведено спочатку. По-перше, це вже не навчання тому, як треба жити за умов демократії, а навчання правам та обов'язкам людини, по-друге, громадянська освіта, крім цього, своїм змістом тісно пов'язується з політичною, правовою та економічною освіченістю. Таке тлумачення дає підстави припустити, що громадянську освіту не слід розуміти як єдину навчальну дисципліну, яку можна викладати поряд з багатьма іншими, які є пов'язаними з дослідженням суспільних відносин.

Крім того, очевидно, що головними аспектами системи громадянської освіти постають питання функціонування найважливіших сфер суспільного життя. А це означає, що громадянська освіта так чи інакше повинна бути втілена у змісті всієї системи освіти суспільства. Якщо відштовхуватися в цьому питанні від розуміння, характерного для розвинутих демократичних країн, то громадянська освіта є комплексний напрям навчально-виховної роботи, що поєднує в собі, головним чином, елементи політичної, правової і етичної освіти. Демократична освіта включає в себе також: підготовку дітей до виконання функцій громадян демократичної держави; підготовку дітей до участі в демократично організованому суспільному житті; забезпечення рівних можливостей для отримання освіти всіма

дітьми; підготовку дітей до життя в багатонаціональному і полікультурному суспільстві; підготовку дітей до демократично організованої трудової сфери; забезпечення активної ролі школи в демократичній освіті суспільства; забезпечення демократичного управління системою освіти в цілому та окремими її інститутами.

Очевидно, що все це різноманіття трактувань демократичної освіти, підкреслює І. Д. Фрумін, фактично можна звести до двох великих категорій:

«по-перше, підготовка школярів до життя в демократичних умовах – навчання демократії;

по-друге, функціонування і розвиток системи освіти і всіх її інститутів як демократично організованої сфери» [15, с. 86].

Досить проглянути будь-яку програму *civil education* США, Канади, Франції й інших країн, щоб переконатися в раціональності сказаного. При цьому слід зауважити, що вона не замінює кожної з них окремо, а лише вбирає їх елементи. Таке розуміння дозволяє ще раз підкреслити думку про неприпустимість ототожнювання понять «громадянська» і «демократична» освіта, оскільки їх структура не збігається.

Водночас громадянська освіта включає в себе демократичну освіту, адже умовою можливості громадянської освіти є демократія.

Таким чином, спираючись на наведені визначення громадянської та демократичної освіти, можна дійти висновку, що найбільш обґрунтованим є підхід, згідно з яким головними рисами цих понять є система навчально-виховних заходів, метою яких є формування свідомого громадянина, здатного, спираючись на чинну законодавчу базу, захищати свої права та надавати підтримку силам, які реально можуть представляти його інтереси. Під демократичною освітою слід розуміти розвиток інститутів освіти як демократично організованої системи, завданнями якої є навчання демократії.

Далі, оскільки нас цікавить не лише проблема з'ясування змісту понять «громадян-

ська освіта» та «демократична освіта», а й їх співвідношення з поняттям «політична освіта» та «політичне просвітництво», слід окремо зупинитися на тлумаченні цих понять.

Політична освіта – це практика систематичного поширення і засвоєння громадянами знань про їхні права, свободи та механізми їх здійснення, про шляхи розв'язання проблем суспільного життя, політичну систему й інститути публічного врядування, процедури їхнього функціонування і способи впливу на них, що має наслідком компетентну участь громадян у суспільному житті.

Система політичної освіти включає в себе перш за все заклади, діяльність яких спрямовано на навчання й виховання майбутніх громадян.

Різновидом політичної освіти є політичне інформування, спрямоване на пересічних громадян і покликане надати їм необхідні знання про існуючі суспільні проблеми та способи їх розв'язання, уміння брати участь у такому розв'язанні й мотивувати до цього.

Самостійною ланкою політичної освіти є навчання тих, хто здійснює професійне керування процесами суспільно-політичного життя, – державних службовців та політиків, що виборюють право визначально впливати на розв'язання проблем громад і нації. У цьому разі йдеться про політичну просвіту й її різновид – політичне навчання.

Зрештою, складовою політичної освіти є академічне навчання, яке здійснюється у вищих навчальних закладах і спрямоване на підготовку фахівців у галузі політичної науки та її викладання.

«Систематична політична освіта, як зазначає І.О. Воронов, сприяє формуванню особистості як самодостатнього індивіда, який веде цивілізований спосіб життя; формує орієнтацію особи на власні сили, здібності і можливості як засоби досягнення соціально комфортних умов життя та добробуту, реалізації через засади соціального партнерства ідей правового захисту особи, суспільної злагоди і солідарності як

чинників соціально спрямованої політичної еволюції людства» [3, с. 221].

Мета політичної освіти полягає у підвищенні рівня політичної культури громадян, коли люди добре розуміють головні ідеї її принципи демократії, здатні самостійно діяти для захисту власних прав та інтересів, інтересів своїх громад.

Головне завдання політичної освіти – домогтися усвідомлення, прийняття і практичного здійснення людиною власних прав та політичної відповідальності.

Таким чином, «політична освіта є джерелом формування політичної свідомості – політичних знань, переконань, поглядів, оцінок, установок та ідеалів» [5, с. 62]. Теперішній стан українського суспільства вимагає від кожної людини усвідомленого ставлення до політичних подій, які відбуваються в країні та світі, уміння дати правильну світоглядну оцінку, оволодіння практичними навичками участі в громадянському житті. Як зазначає В. Гаврищук, «політичні знання нині стають не просто атрибутом загальної ерудиції, але й об'єктивною необхідністю» [11, с. 125]. Тому «політична освіта має дати тим, хто її потребує, певний рівень знань, який може вважатися достатнім для того, щоб забезпечити партиципацію» [14, с. 162], – зазначає Х. Мюнклер.

Проте політична освіта має наметі не лише озброїти певним набором знань, вона виконує більш важливе завдання – навчити знаходити потрібну інформацію, яка у майбутньому може бути необхідною для захисту власних прав, інтересів, виконання громадянських функцій.

Політичні знання разом з політичними поглядами називають когнітивним аспектом політичної культури. Деякі науковці нарівні з когнітивним аспектом виокремлюють «переконливий та поведінковий» [10, с. 48]. Когнітивний аспект включає в себе загальні знання про владу, політику та їх природу, знання про устрій держави, форми і способи участі громадян в управлінні суспільством та вирішення політичних питань, знання прав і обов'язків громадян, а також соціально-політичні погляди.

Переконливий аспект політичної культури складається з політичних переконань, політичних почуттів, політико-ціннісних установок. «Поведінковий аспект, за словами С. Ткачова, означає включеність у політичну практику, наявність умінь і навичок політичних дій» [18, с. 58].

Взагалі знання, що дає політична освіта, завжди повинні мати практичну спрямованість. Це означає, що недостатньо вивчити права громадян, знати основи політичного ладу держави, треба навчитися користуватися цими знаннями, коли виникають проблемні або конфліктні ситуації. Тобто політична освіта і просвітництво є не лише джерелом політичної свідомості, але й політичної психології (почуттів, настроїв, намірів, мотивів, переконань, волі) та політичної ідеології (цінностей, ідеалів, ідей, доктрин, концепцій тощо). Тут ключову роль відіграє система цінностей, які відтворює політична освіта.

Система освіти і засоби масової інформації як головні агенти політичної освіти спричинили впровадження у свідомість нового для нашого суспільства каталогу цінностей: індивідуалізм, приватна власність, ринок, конкуренція, свобода підприємницької діяльності, свобода і права людини, демократія, опозиція, правова держава та ін. Однак, як зазначає О. Білякова, «цей каталог частіше сприймається аргіюї, як даність, без належного зіставлення з дійсністю. Тому названі цінності трактуються частіше як своєрідні стереотипи, кліше, що дозволяють відкидати елементи попередньої системи цінностей і політичний досвід прийдешніх поколінь» [1, с. 214].

Отже, політична освіта як фактор формування політичної культури має не лише надавати політичні знання, на основі яких формуються уявлення щодо форм і способів функціонування громадянина у політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі держави, але й формувати певні політичні уміння, якості та чесноти.

С. Ткачов та Н. Ткачова виокремлюють такі уміння та якості: уміння критично пе-

реробляти політичну інформацію, уміння аналізувати та оцінювати політичні ситуації, уміння аргументовано та логічно дискутувати з політичних питань, потреба в отриманні знань, що стосуються політичного життя та інтерес до політики взагалі, прийняття цінностей демократичного суспільства, керівництво ними в діяльності, терпиме ставлення до різних політичних поглядів та оцінок інших людей, повага до опонентів у політичних дискусіях тощо [18, с. 82].

Окрім знань, навичок, установок політична освіта, на думку В. Сартанія, «дає особистості можливість вибору шляху формування своїх взаємин із суспільством із комплексу можливих альтернатив, до яких входять уже наявні, а також створені самим суб'єктом. Вона підвищує соціальну активність молоді, розвиває бажання власними силами поліпшувати економічні, соціальні, політичні та культурні умови життя, допомагає адаптуватися до нових соціально-економічних умов, прийняти загальнолюдські цінності, які зі свого боку сприяють формуванню високої відповідальності в суспільстві» [17, с. 148].

Саме на шкільні роки припадає основний період формування громадянської культури, громадянських цінностей, самоусвідомлення особи, включаючи національну свідомість. Здобуті в дитинстві знання істотно впливають на майбутні погляди і політичну поведінку особистості, а отже, і на функціонування політичної системи суспільства в цілому. З. Грищенко переконалий у тому, що «вже в дитячі роки складається різне ставлення до політики: або як до процесу боротьби за владарювання, у ході якого допустимі різні методи, засоби та можливі відхилення від моралі, або як до процесу, що потребує законслухняної поведінки й легітимної діяльності» [15, с. 48].

Отже, політична освіта є збірним поняттям для шкільного чи позашкільного, інститузованого чи вільного, активного чи пасивного, вербалізованого чи невербалізованого впливу на особистість чи групу з метою сприяння формуванню необхідних

знань, навичок поведінки, готовності до дії відповідно до «правил гри», які прийняті в даному суспільстві, соціальній, політичній групі, основних політичних цінностей, які сповідуються останніми. Це визначення дає більше шансів для поєднання політичної освіти і громадянського виховання (принаймні в шкільному віці), розуміння процесу розподілу освіти і виховання на етапі післяшкільної освіти. Водночас вимагають свого уточнення завдання та зміст системи політичної освіти. Поряд із загальноновизнаними завданнями оволодіння політичними знаннями, досвідом взаємодії і узгодження політичних інтересів та формування системи потреб та принципів особистості необхідні зусилля з обґрунтування завдання цієї системи з формування політичної культури молоді в умовах трансформації політичної системи.

Заразом не можна не помітити, що це поняття часто вживається поряд з поняттям «політологічна освіта». У такій ситуації не може не виникати питання про їх тотожність чи відмінність.

Цю проблему можна вирішити шляхом тлумачення поняття «політична освіта» як «певної системи передачі знань про політичне життя засобами всіх соціальних інституцій, які тією чи іншою мірою поширюють знання про нього» [7, с. 31–32]. Під «політологічною освітою», скоріше всього, слід розуміти систему фахової освіти спеціалістів у галузі політичного процесу. З цього приводу склалася певна єдність серед дослідників. Більшість із них під політологічною освітою розуміють викладання політичних знань, що може здійснюватися на рівні фундаментальної науки, на рівні практично-політичної взаємодії та у площині повсякденного буття. Як суто фахова, фундаментальна політологічна освіта адресується державним управлінцям, науковцям та викладачам цієї галузі знань, спрямовується на глибинне осягнення світу політики, держави та права в усій їх складності, суперечливості й багатоманітності, на з'ясування тенденцій і закономірностей, принципових питань функціонування влади.

Таким чином, політологічна освіта – це не стільки ознайомлення зі сферою політичного життя, скільки глибоке її дослідження та пізнання політичної дійсності в певних закономірностях та її зв'язках з іншими сторонами життя суспільства. Саме на користь такого її розуміння слугує характеристика її змісту, який становлять конкретні проблеми й наявні конфлікти, прийоми й методи суспільної взаємодії, впливу на маси та на державно-політичні інституції, технології партійно-політичної роботи, адміністративного управління, способи проведення політичних кампаній, політичний аналіз та прогнозування, прийняття рішень тощо.

Припустивши такий підхід, можна твердити, що поняття «політична освіта» є більш широким порівняно з поняттям «політологічна освіта», оскільки вбирає в себе як систему підготовки фахівців політичної сфери, так і систему, по суті, політичного просвітництва в суспільстві, тобто поширення знання про політику серед тих, для кого вона не є фаховою галуззю.

Водночас, повертаючись до з'ясування питання про співвідношення цих понять,

слід зазначити, що поняття «громадянська освіта» не слід отожднювати з поняттям «політична освіта», оскільки його зміст становлять не лише заходи політичного просвітництва, які можна розглядати як елементи громадянської освіти, але й масштабна система освітянської діяльності держави з підготовки фахівців у галузі теорії і практики політики та державного управління. Ці поняття мають точки дотику на так званому політико-функціональному рівні, коли постає проблема вирішення поточних завдань соціуму, його груп та інституцій через мобілізацію ресурсів системи політичної і громадянської освіти на конкретному історичному етапі розвитку (політична дидактика і її застосування на практиці).

Але на інших рівнях політична освіта має цілі, які не є характерними для системи громадянської освіти. Насамперед це стосується рівня цілісного пізнання політичного світу, який має переважно політико-онтологічні цілі, які є пов'язаними з політологічною освітою.

Отже, потрібно зробити політичну освіту складовою урядової політики, а саму державну політику перетворити на педагогіку.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Білякова О.** Політичні цінності та сучасна політична культура / О. Білякова // Політична культура демократичного суспільства: стан і перспективи в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 26–27 лютого 1998 р. – К. : Гнозис, 1998 – С. 214–219.
2. **Болтівець С.** Формування змісту громадянського та політичного просвітництва / С. Болтівець // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (26–27 лютого 1998 р.). – К.: Гнозис, 1998. – С. 62–70.
3. **Воронов І. О.** Людина і політика: У пошуках гуманістичної альтернативи / І. О. Воронов. – К. : Генеза, 2003. – 320 с.
4. **Грищенко З.** Мистецтво жити разом: світовий досвід і пошуки Україною свого політичного обличчя / З. Грищенко – Харків : ХДАУ, 1999. – 139 с.
5. **Дмитренко М. А.** Політична освіта і політичне просвітництво в системі чинників суспільного розвитку / М. А. Дмитренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних

REFERENCES

1. **Bilakova O.** Political values and modern political culture / O. Bilakova // Political culture of democratic society: state and prospects of Ukraine: materials of Ukrainian scient.-pract. conf., 26-27 February 1998 – K: Gnosis, 1998 – P. 214-219.
2. **Boltivets S.** Formation of the content of civil and political enlightenment / S. Boltivets // materials of Ukrainian scient.- pract. conf. (26-27 February 1998). – K.: Gnosis, 1998. – P. 62-70.
3. **Voronov I.O.** A human and Politics: In search of humanistic alternative / I.O. Voronov. – K: Genesis, 2003. – 320 p.
4. **Hryshchenko Z.** Art of Living together: global experience and Ukraine in the search for its political face / Z. Hryshchenko – Kharkiv: KhSAU, 1999. – 139 p.
5. **Dmytrenko M.A.** Political education and political training in the system of factors of social development / M.A. Dmytrenko // Scientific journal of M.P. Drahomanov National Pedagogical University. Series 22. Political sciences and methods of teaching social and political subjects: [Coll. scient. works] / Ed. Council: V.P. Andrushchenko (Chairman); MES,

дисциплін : [зб. наук. праць] / ред. рада : В. П. Андрущенко (голова) ; М-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 1. – С. 61–68.

6. **Жадан І.** Психолого-педагогічні проблеми політичної освіти молоді / І. Жадан // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія». – К., 2000. – Т. 18 : Політичні науки. – С. 91–95.

7. **Іванов М. С.** Політична освіта в контексті політичних трансформацій суспільства : монографія / М. С. Іванов. – Миколаїв : МДГУ ім. П. Могили, 2004. – 280 с.

8. Постанова президії Академії педагогічних наук України «Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді» 19 квітня 2000 р. Протокол №1-7/4–49. – С. 37–41.

9. Розвиток громадянської освіти в Україні : збірник матеріалів семінару Київського проекту Інституту Кеннана та Інституту громадянської освіти НаУКМА (2 жовтня 2001 р.). – К. : Стило, 2001. – 44 с.

10. **Васильєв В.** Политическая культура трудящихся: понятие, содержание, структура и функции / В. Васильев, В. Щегорцев, А. Яковлев. – М. : АОН, 1981. – 352 с.

11. **Гавришук В.** Практическая политология / В. Гавришук, Ф. Сейранян // Высшее образование в России. – 2001. – № 1. – С. 124–126.

12. **Керр С.** Взгляд из-за океана / С. Керр // Фрумин И. Д. Введение в еорию и практику демократического образования. – Красноярск, 1998. – С. 4–5.

13. **Килпатрик В. Х.** Воспитание в условиях меняющейся цивилизации : пер. с нгл. / В. Х. Килпатрик. – М., 1930. – 152 с.

14. **Мюнклер Х.** Гражданская компетентность / Х. Мюнклер. – Бонн, 1997. – С. 153–172.

15. **Нежнова И. Д.** Диагностика учебной успеваемости в начальной школе / под ред. П. Г. Нежнова, И. Д. Фрумина, Б. И. Хасана, Б. Д. Эльконина. – М. : ОИРО, 2009. – 220 с.

16. **Ростоу Д. А.** Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. А. Ростоу // Полис. – 1996. – № 5. – С. 5–15.

17. **Сартания В.** Гражданское образование : проект ЮНЕСКО / В. Сартания // Высшее образование в России. – 2001. – № 5. – С. 147–149.

18. **Ткачев С. И.** Нравственная и политическая культура как ценности воспитания : учеб. пособие для студ. фак. «Социальный менеджмент» / С. И. Ткачев, Н. А. Ткачева ; Харьковский гуманитарный ин-т «Народная украинская академия». – Х. : [б.и.], 1999. – 83 с.

Drahomanov Nat. ped. University. – K: Izd. NPU Drahomanov, 2009. – Vol. 1. – P. 61-68.

6. **Zhadan I.** Psycho-pedagogical problems of political education for young people / Zhadan I. // Scientific Proceedings of the National University of "Kyiv-Mohyla Academy". – K., 2000. – T. 18 : Political science. – P. 91-95.

7. **Ivanov M. S.** Political Education in the context of political transformation of society: monograph / M. S. Ivanov. – Mykolaiv : MSHU Petro Mohyla, 2004. – 280 p.

8. Resolution of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine "On the Concept of civic education of children and youth" April 19, 2000 Minutes №1-7 / 4–49. – P. 37–41.

9. Development of civic education in Ukraine / Kiev Proceedings of the seminar project Kennan Institute and the Institute for Civic Education NaUKMA (2 October 2001). – K. : Stylos, 2001. – 44 p.

10. **Vasiliev V.** The political culture of the working people: the concept, the content, structure, and function / Vasiliev, V. Shchegortsev, A. Yakovlev. – M. : AON, 1981. – 352 p.

11. **Gavrishchuk V.** Practical Political Science / Gavrishchuk V., F. Seyranian // Higher education in Russia. – 2001. – № 1. – P. 124-126.

12. **Kerr S.** View from abroad / S. Kerr // Frumin I. D. Introduction to the theory and practice of democratic education. – Krasnoyarsk, 1998. – P. 4-5.

13. **Kilpatrick V. Kh.** Education in a changing civilization. transl. from English. / V. Kh. Kilpatrick. – M., 1930. – 152 p.

14. **Munkler Kh.** Civic competence / Kh. Munkler. – Bonn, 1997. – P. 153-172.

15. **Nezhnova I. D.** Diagnosis of academic achievement in elementary school / eds. P.G. Nezhnov, I.D. Frumin, B.I. Hassan, B.D. Elkonin. – M. : OIRO, 2009. – 220 p.

16. **Rostow D.A.** Transitions to Democracy: an attempt of dynamic model / D.A. Rostow // Polis. – 1996. – № 5. – P. 5-15.

17. **Sartania V.** Civic education: UNESCO project / V. Sartania // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2001. – № 5. – S. 147-149.

18. **Tkachov S.I.** Moral and political culture as values of education: Textbook for students. faculty. "Social Management" / S.I. Tkachov, N.A. Tkachova; Kharkov Institute of Humanities "People's Ukrainian Academy". – H. [b.i.], 1999. – 83 p.